

Spomini s slovanskega juga.

(Spisal Podgoričan.)

I.

Bilo je v jeseni l. 1875. Ob pe-
nečem Vrbasu nad Skopljem je
taborila četa ustašev. Vodil jo je
ustaški vodja Kosan. V četi so bili krepki
možje in vitki mladeniči, kateri se niso
hoteli ukloniti turškemu jarmu.

Likali in gladili so jatagane, handžare
in dolge puške ter so se pripravljali za
drugi dan, ko se bodo bili s Turki. Pri-
čakovali so krutega Tonkić-ago, ki je
pobiral davek med kristijani.

Kakor je vodja izvedel, peljal bode
drugi dan aga davek v Travnik. Tega
so jim hoteli ustaši iztrgati, ker ga je
bilo največ iztirjanega po krivici in sili.
Zato je tako živahno gibanje po taboru.

Ustaši so pustili Turka radi v miru,
le kadar jim je šlo trdo, ali kadar so
Turki brez usmiljenja davek pobirali,
zavrela jim je sicer hladna kri, in takrat
so klali Turka prav po turški navadi.
Tudi sedaj so pobirali Turki davek in
ravnali so prav po nečloveško s kristijani.

Že nekaj dnij sèm je prihajalo mnogo
môž in mladeničev v tabor. Ti so pri-
povedovali, kako odirajo ubogo rajo kruti
age in njih pomagači. Našteli so mnogo
krvavih zločinov, katere so učinili Turki
v raznih krajih.

* * *

Pozna noč je. Po temnem gozdu ob
šumečem Vrbasu stopa ustaška četa vodje
Kosana v sotesko Klanjac. Ondod se vije
cesta iz Pliva, kjer je Tonkić-aga na-
zadnje pobiral davek, v Travnik. Ko dospó
ustaši v sotesko, razdelé se na dve četi;
ena se obrne na levo, druga na desno
stran v temni gozd, ki se razprostira ob
obeh straneh poti. Pri poti pusté straže,

da pazijo na prihod agin ter ga javijo
takoj Kosanu.

Za nepokojno nočjo pride usodni dan.

Ustaši pričakujejo željno boja, v ka-
terem bodo iztrgali Turkom davek in se
osvetili za krivice.

Skoro ima biti poludne. Vse tiho in
mirno. Solnce pripeka vroče; ptiči molcé
po sencah; nobena sapica ne pihlja.

Ustaši čakajo nestrpljivo, oči se jim
svetijo, kite se jim napenjajo. Gorjé so-
vragu, katerega zadene sila maščeval-
nosti, naraščajoča vsak trenotek! Sled-
njič se vendar zasliši vpitje vojakov in
drdranje vóz. Straža naznani prihod vo-
jakov. V hipu poležejo oboroženi ustaši
po grmovju.

Bila je jako dolga vrsta vóz in polo-
vica več Turkov je stopalo ob njih, nego
li je bilo ustašev. Izvestno, ako bi ne
bilo gnalo ustašev maščevanje, bili bi
pustili Turke mirno hoditi.

Prvi voz dospè na vrh soteske. Kot
bi trenil, zagromé h krati puške ustašev,
in naslednji trenotek planejo napadniki
iz skrivališča ter se z glasnim krikom
zapodé v osuple vojake.

Boj je naglo končan. Dušmane, katerih
ni zadela krogla, podrl je jatagan ali
handžar ustaški. Nekaj so jih ujeli, med
drugimi tudi ago.

Ustaši zapusté naglo bojno polje ter
hité nazaj v temne gozde nad Skopljem.
Seboj vlekó ujete Turke in nesó, kar
morejo živeža in drugih rečij. Vozove
in mnogo prtljage so zažgali, da bi se
Turki s čim ne okoristili.

V pozni noči še le pridejo v svoje
taborišče. Veseli so zmage in dobrega
uspeha. Saj so vzeli Turkom mnogo rečij,
katere so bile prej lastnina kristijanov,

ujeli so tudi več vojakov in krvoločnega Tonkić-ago.

Tonkić-aga je uradoval v selu Plivo, kjer je stal dom ustaškega vodje Kosana. Že leto prej je aga Kosanu mnogo hudega učinil. Takrat je zapustil vodja Kosan svojo ženo, starega očeta in sina Grijico, ter je bežal v gore. Zbiral je okoli sebe mladeniče in može, kateri so ubežali turškim ječam ter jih je vadil v orožju.

Večkrat je že porazil čete Turkov, katere so zalezovale ustaše. V nevarnosti se je umaknil v gozde, da ga niso ujeli.

Danes se mu je posrečilo ujeti svojega krutega sovražnika Tonkić-ago, katerega je toliko časa iskal zaman.

Ustaši, dospevši v tabor, zanetili so ogenj ter si skuhali jed, da si utolažijo hudo lakot.

Ujetniki so ležali zvezani pred taborom. Vodja Kosan in nekaj veljavnih ustašev se je posvetovalo, kako bi kaznovali sovražnika. Vsi so bili za smrt na kolcu, na katerem so že čestokrat kristijani umirali; le Kosan je bil za smrt sè svinčem.

Drugo jutro so bili ustaši zgodaj na nogah. Vršiti se je imela obsodba nad ujetimi Turčini. Nekaj mladeničev je stopilo s puškami v roki v sredo tabora, drugi pa so stali za njimi v polukrogu.

Ujetniki so bili pripeljani drug za drugim v smrt. Vrli mladeniči so se spretno obnašali. Vsakemu Turku je zadostovala ena svinčenka.

Zadnji je bil aga. Ko ga dovedejo pred oborožene mladeniče, začne prositi: »Kosan, osvobodi me! Dam ti denarja, kolikor hočeš; obetam, da ti bodem varoval ženo in vso družino v Plivu. Prosim te, odpusti mi, kar sem ti zlega učinil in reši me rôk svojih drugov!«

Kosan ne odgovori ničesar; zamišljen sloni na deblu drevesa in ne vidi, kako vpraševalno ga zró ustaši.

Eden ustašev ga nagovori: »Kosan, si-li slišal ago?« — »Ne«, odgovori Kosan ter stopi med ustaše. Ti mu povedó, kako je prosil aga. Kosan se britko nasmehne ter pravi: »Ne smem.«

Aga prebledi: »Zaklinjam se pri bradi preroka« (glasen smeh zaženó ustaši), »da izpolnim svojo besedo.«

Kosan se nasmehne, pa vendar pravi: »Ako mi obljubiš, da ničesar o meni in o mojih tovariših ne zineš, ter ne bodeš več zatiral raje, osvobodim te.«

Aga mu sevêda obeta, da bode molčal in pustil v miru rajo. Ustašem se bere na obrazu nevolja, ker je oprostil krutega in smrti vrednega ago; a ker so ga slušali, niso se uprli njegovi naredbi.

Ago so odpeljali v stran, ustaši so se pa posvetovali, kaj bi sedaj storili. Sklenili so, da pošljejo ago domov, tabor pa zapusté, ter si poiščejo novo taborišče. Dva ustaša sta spremljala Tonkić-ago do ceste, drugi so pa spravljali različne reči ter se odpravljali na pot.

Ko se vrneti ustaša, dvigne se vsa četa. Nekaj ur hodijo, potem pa se ustavijo, da se počijejo in počakajo noči.

Kmalu jih objame noč in polna luna priplava na modro obnebje. Bila je noč, kakor nalašč za ustaše.

Ustaši se dvignejo ter stopajo iz gozdov k šumečemu Vrbasu, da bi lože dalje popotovali.

Kosan je zamišljen korakal za četo. Rojili so mu po glavi zadnji dogodki ter ga polnili sè strahom in skrbjo. Pustil je očeta, ženo in otroke v Plivu blizu svojega sovražnika Tonkić-age in ta — Bog vedi, kako bode izpolnil besedo. Za-se in za četo ga ne skrbi. Ko pridejo v zeleno Radušo planino, bodo zopet varni, in vendar . . . Bog vé, kaj krije sedaj še temna prihodnjost. A naj pride kar koli, raje umrje, nego tako živi še dalje, kakor hoče neusmiljeni

Turek. Tudi smrt je svoboda. O krasna svoboda slovanska — smrt!

Brez težav pridejo v Radušo. Potovali so skozi male vasi, kjer so stanovali večidel pravoslavni kristijani; za peščico poturčencev se itak niso ménili, vedé, da jim nič žalega storiti ne morejo.

Imeli so ustaši kaj važne razloge zapustiti svoj dosedanji tabor. Potolkli so bili tlačitelje v Klanjcu, turška vlada jih je vsled tega iskala po bližnjih gorah.

Tonkić-aga je bil pa še celó v taboru — in sedaj je prost. Ustaši mu ne verjamejo mnogo, saj je že star rek, da moslim ne drži prisege. V Raduši planini so bili ustaši varnejši in bližje bratom Ercegovcem.

Taborili so v globoki dolini pod Radušo. Dolg čas so prodajali in brez posla so pohajali po gozdih, ne vedé, kaj se godi v Plivu in okolici.

(Konec.)

Pokojni gribeljski cerkovnik.

(Črtica iz Bele Krajine; spisal Janko Barle.)

(Konec.)

Sménite-li, da se je premislil spoštovani Jurij? — »Oženil se bodem, pa se bodem,« — bila je od sedaj edina misel v njegovih modri glavi, čeravno se je že enkrat pošteno opekel. Njemu je bilo sedaj le še bolj jasno, da res ženske v hiši potrebuje, na katero še preje mislil ni. — »Kdo mi bode krpal, kdo kuhal, kdo me bode pral?« — mislil si je cerkovnik, čeravno se je vse to preje tudi brez ženske opravilo. Zakrpal si je »brageše« (hlače) sam, čeravno ne znam kako lepo, vendar za silo je le bilo, in tudi krompir se je za silo skuhal na malem ognjišču spoštovanega Jurija Šmice, gribeljskega cerkovnika.

In zopet je cerkovnik premišljeval, katero naj bi si izbral za družico. Težko se dobi dobra ženska. Iskal je cerkovnik, iskal tu pa tam, — nikjer nič: ena ga ni hotela, druge se ni upal prositi, tretja je bila presiromašna.

Bil je v Černomlju somenj. Cerkovnikova dobra krnja se je med tem otelila in gribeljski cerkovnik je odgnal lepega telička v Černomelj na pródaj. Nekaj posebnega so vam ti somnji v Beli Krajini. Vedno so dobro obiskani,

dasi je pravih kupcev in prodajalcev le malo. Skoraj od vsake hiše gredó po trije: gospodar, da si kupi kosó, ali pa brus; hišna mati, katera nosi na somenj par vencev čebule, ali pa kako glavico zelja, tudi kako pišče, a na somnju si pri zgovornem Ribničanu umisli lonec ali pa skledo; a z njima gre pa tudi nadepolni sinček, ali pa pridna hčerka, da se že v mladosti nauči kupovati in pa prodajati. In to vam je, dragi moji, vselej tako, kadarkoli je v lepem Černomlju, ali pa v novi Metliki somenj. Med te redne obiskovalce sejmov pa nisem uvrstil spoštovanega Jurija Šmice, saj je imel danes vendar le važnega posla, saj je prodajal malega telička in ga tudi še dosti dobro prodal.

Popoludne se je vračal Jurij Šmic s somnja domóv. Dobro je prodal teliča in korakal je zadovoljno in veselo po prašni cesti, a nogi je imel dolgi in je skoro došel Brkopčevo Doro iz Cerkvišč, katera se je tudi vračevala s somnja. Brkopčeva Dora je bila, ménim, nekaj čez trideset let staro deklé. Svojega dóma ni imela, nego je imela tam pri Butalotovih sobico izgovorjeno, saj so si bili nekaj v rodu. Vendar niso lepo med seboj

Spomini s slovanskega juga.

(Spisal Podgoričan.)

(Konec.)

II.

Pač so slutili ustaši, da Tonkić-aga ne bode držal besede, katero mu je v taboru pokladal smrtni strah na jezik. Komaj prost, jel je snovati nove načrte, kako bi se osvetil nad ustaši. Šel je v Travnik, kjer je dobil vojakov in divjih bašibozukov, kojim je največje veselje mesariti in daviti kristijane.

Plivanski kristijani so se veselili zmage svojih bratov tembolj, ker je bil tepen kruti Tonkić-aga. Ali to veselje trajalo je le malo dnij.

Aga je brez uspeha iskal ustašev. Ker se ni mogel osvetiti nad njimi, znašal se je nad drugimi kristijani, ki so še ostali doma, in to po največ onemogli starčki, slabotne ženske in nedorasla deca.

Viharni dnevi so se vrstili za plivanske kristijane. Dušmani so tirjali najprej nadomestilni davek, in sicer še enkrat toliko, kolikor bi moral vsakdo plačati. Gorjé mu, kdor ni mogel poravnati, kolikor mu je bilo prisojeno! Pahnili so ga v ječo, ali so ga po turški navadi z nečloveškimi mukami umorili; davili so starčke in otroke, skrunili deklice in žene, može in mladeniče so pa natikali na kole.

Strašno gorjé je prišlo tudi nad Kosanovo hišo.

V hišo onega moža, kateremu je prisegel, da jo bode varoval, pride aga sam z dvema vajakoma po davek. Zahteva toliko, da nikakor ne morejo ustreči njegovi zahtevi. Stari oče, razburjen vsled nepravilne zahteve, začne se pre-

pirati z ago. Ali ta, ki je željno pričakoval najmanjšega upora, mahne s puškinim batom po starčkovi glavi, da se nezaveden in v krvi zgrudi na tla. Vnuk Grujica je kot neizkušen mladenič stal poleg deda. Sedaj pa, ko vidi deda krvavečega pasti, zavrè mu mlada kri, zapodi se v ago, podere ga, iztrga mu puško, enega vojaka udari po glavi, drugemu pa osuplemu naglo uide na prosto v temni gozd. Mater in deda je pustil osodi, nezmožen, da bi jima pomagal.

Grozovito so sedaj počeli krvoloki s starčkom. Iztaknili so mu oči, odrezali ušesa in nos ter so ga pustili v strašnih bolečinah umirati. Ženo Kosanovo so oskrunili in umorili, hišo pa zažgali.

Tako kruto se je maščeval Tonkić-aga za poraz v Klanjcu.

Grujica je več dnij lazil po gorah ter iskal svojega očeta in ustaše. Ker so zapustili staro taborišče, ni jih mogel kmalu najti. Slednjič vendar dospè v Radušo planino v ustaški tabor. Četa se je bila v kratkem času podvojila. Dohajali so svobodeželjni možje in mladeniči, ki so nosili še znamenja turške krvoločnosti. Pripovedovali so grozne reči, ki so se godile v Plivu in okolici.

Ustaši so imeli nov dokaz turške verolomnosti.

Vodjo Kosana je mučila neznosna skrb, ker ni znal, kaj se mu je zgodilo doma z ženo, sinom in očetom. Slednjič vendar dospè Grujica v tabor in Kosan je izvedel, česar se je tako bal. A Kosan ni obupoval radi nesreče, ampak stopil je k sinu, objel ga ter govoril ustašem s krepkim glasom: »Dragi bojni bratje!

Izgubili smo vse, žene in otroke, stariše in brate; sami smo, a preganjani na lastni zemlji kakor ljuta zver. Skrivati se moramo pred sovragi v nepristopnih gozdih po gorah, da nas zatiralec ne postreli in pokolje. To je naša usoda, to je naše življenje! Bratje, bojevati se hočemo za svobodo zlato, za sveti križ in vero svojih dedov, ne mirovati prej, dokler ne bo prosta naša zemlja, zelena Bosna, prosta krutega Turčina. Osvetiti se hočemo za tisočere krivice, katere so dušmani učinili nam in našim dedom, kajti dokler bode tukaj Turčin gospodoval, Slovan v Bosni živeti ne more in ne sme. Združilo nas je hrepenenje po svobodi in maščevanje za krivice, torej se nadejam, da nas ne bode nikdo zapustil ali celó izdal. Geslo naše je: Svoboda ali smrt!« Ustaši so potegnili jatagane ter zaorili z jednim glasom: »Svobodo Bosni, smrt Turčinom!« Tako je navduševal vodja ustaše.

Kosan je izgubil vse, kar mu je bilo dragega v Plivu. A vendar je hotel videti rojstni kraj, borno kočico, kjer je preživel srečno mladost.

Neke noči so hiteli štirje možje ob deročem Vrbasu. Bili so: ustaški vodja Kosan, Grujica in še dva ustaša. Ko se je zjutraj komaj svitalo, bili so že v Plivu. Na koncu sela se ustavijo pred novim pogoriščem. Tu je stala prej Kosanova kočica — sedaj je le kupček pepela. Obupno je stal Kosan pri pogorišču, pa bil je ustaš in zato si je kmalu pregnal moralno obupnost ter se zarotil, da se maščuje nad ago, krivnikom svoje nesreče. Urno na to odidejo ustaši, da bi jih ne zasačili Turčini.

Med potom so nagovarjali zatirano rajo na upor zoper tlačitelje svoje. Mnogo se jih je pridružilo.

Nekaj mesecev je minilo in prišla je pomlad l. 1876. Tabor v gozdnati Ra-

duši planini se je jako razširil, in četa je štela že več sto hrabrih bojevnikov, katerim je bila svoboda nad vse.

Tonkić-aga je bil takoj po onem dnevu, ko je umoril ženo in očeta Kosana ter upepelil njegovo kočico, pobegnil v Travnik, ker se je bal osvete.

Spomladi so se uprli ercegovski ustaši ter so v več praskah potolkli Turke; to je navdušilo tudi bosanske ustaše.

Kosan je pošiljal ogleduhe na vse strani, da bi poizvedeli, kaj nameravajo Turčini, in kje biva krvoločni aga. Nekaj dnij po veliki noči dospè poslanec iz Travnika. Poročil je, da se odpravlja v Travniku turška četa na ustaše, kateri bode veleval Tonkić-aga.

Kosan je bil vesel poročila, saj se bode lahko kmalu maščeval za vse, kar mu je oni učinil zlega; a tudi ustaši so se veselili boja. Svetili so zarjavelo orožje ter prepevali junaške pesmi o kraljeviču Marku in hrabrem caru Lazarju.

Raduša planina ni pripravna za boj. Vsled tega so ustaši zapustili svoje taborišče ter se pomikali bližje Travniku. Pri Kreševu se snideta četi ustašev in bažibozukov.

Obe četi sta enako koprneli po boju: bažibozuki po krvi ustaški, ustaši pa po osveti za krivice, katere so jim učinili dušmani.

Vname se boj. Junaško sta se bili obe četi, a Kosana ni nikdo prekosil. Ni se ogibal kindžalov in jataganov, ne puškinih batov, ampak stal je ondi, kjer je boj divjal najhuje. Iskal je age, a ta se ga je vidno izogibal.

Turki se niso mogli ustavljeti ustašem, katerim je bilo geslo: Svoboda ali smrt! ampak spustili so se v divji beg, prvi aga, da ne bi prišel v pest ustašem in Kosanu. Ustaši uderó za njimi, da jih še kolikor toliko pokončajo in se rešijo zatiralcev.

Kosan vidé, da mu hoče aga uteči, pospeši korake, da mu ne uide krvolok. Aga ne more uiti. Ko vidi, da je vsak korak zaman, obrne se, da bi se branil. Toda prepozno. »Tu imaš plačilo, krvolok!« zagromi Kosan ter mu zapodi ostri jatagan v srce.

Tonkić-aga se zvrne in izdihne svojo črno dušo.

Končan je boj. Nad polovico Turčinov pokriva krvava tla, med njimi aga, drugi so pa na sramotnem begu; a tudi med ustaši je kosila smrt, nekaj je mrtvih

in mnogo ranjenih. Ustaši so obvezali ranjencem rane, mrtve brate so pa pokopali. Turke so pustili nezakopane v plen volkovom in jastrebom.

Tako je Kosan maščeval svojega očeta, ženo in otroke ter je oprostil Bosno krvoloka.

Še dve leti je vodil svojo četo v hude boje, dokler se ni podala Bosna Avstrijcem.

Grujica je postal hraber junak. Pozneje je pomagal Avstrijcem pri Stolcu pod vodstvom župnika Mušiča.

Iz burkaste preteklosti Mihe Gorenjskega.

(Spisuje Tine Brdnik.)

XVIII. Plezovec.

(Konec.)

Miha je opazoval Plezovca (samo priimek naj nam zadostuje tudi še dalje) natančneje od tistega časa, ko se je Plezovec oženil.

V prvih letih je bil zelo zaverovan v razne igre. Njegova jako skrbna žena ga je šla večkrat iskat tudi po krčmah in spravljat domov.

Nekega večera gre ponj celó pol ure daleč v drugo vás. Približavši se znani krčmi, kjer je rad zaostajal njen mož, najde konja pred hišo stati ter gledati v jasli, v katerih je bil neki časopis. Žena kar nevtegoma buti v sobo, kjer moziček ravno igra s svojimi prijatelji; med njimi je tudi Miha. In prav on je bil tisti, ki je poprej nalašč dejal časopis pred konja. Žena napodi Plezovca brez odloga: »Takó? Lepa reč! Ti tukaj sediš in denar zapravljaš, konj pa zunaj časnike bere; le hitro domov!« In Plezovec brž sluša togotno ženo.

Oh, mar bi bil revež ostal še v krčmi! Koliko boljše bi se mu bilo godilo! To je bila izredno huda voznja! Miha prime za vajeti, in žena se vsede zadaj zraven

svojega moža na voz. Kar stegne žena svojo roko proti Plezovcu, in priloži mu tako, da Plezovec skoči nemudoma raz voz. Pa kmalu je zopet na prejšnjem sedežu. Začne jo izzivati rekoč: »Le še enkrat me poskusi udariti!« In »lop!« zaušnica resnično prileti že drugič. Plezovec jo zopet pobriše raz voz, pa je naglo tudi na prejšnjem mestu. »Le še eno mi daj, potlej boš pa že videla!« začne jej žugati, ko se mu glava nekoliko ohladi. A »videl« je takoj le Plezovec sam menda kar tri solnce, če tudi je bila noč. Zopet uide, povrne se pa sedaj spametovan in molči. Doma ga je pa vendar prijela še za ušesa, in ker je bila močna in velika, vzdignila ga je kar kvišku. Nekateri, ki se radi vmešavajo v zakonske razmere, trdijo, da ni samo takrat takó telovadila z mozičkom.

Ob drugi priliki, ko igra Plezovec neko noč v domači vasi v krčmi, katere dandanes ni več, potrka mu nekdo nevtegoma na okno ter mu zakliče: »Plezovec, žena gre po-te!« in zbeži. Plezovec skoči kar po koncu, steče iz hiše, vsede se na voz in jame v temi konja poganjati z bičem. Toda kaj je to, da konj kar skače in poteguje voz sedaj